

Даниленко С.І.,* Прокопенко Я.В.**

ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЦІЛЕЙ

У статті досліджуються питання використання новітніх Інтернет технологій та соціальних мереж як інструментів втілення певних зовнішньополітичних цілей. Увага звертається на політику США у сфері кібербезпеки та її впливу на забезпечення зовнішньополітичного курсу держави. Робиться спроба аналізу впливу соціальних мереж на розвиток нещодавніх політичних подій у країнах Північної Африки в світлі зміни політичних еліт.

Ключові слова: Інтернет технології, соціальні мережі, кібербезпека.

В статье исследуются вопросы использования новых Интернет технологий и социальных сетей как инструментов воплощения определенных внешнеполитических целей. Внимание обращается на политику США в области кибербезопасности и ее влияния на обеспечение внешнеполитического курса государства. Предпринимается попытка анализа влияния социальных сетей на развитие недавних событий в странах Северной Африки в свете изменений политических элит.

Ключевые слова: Интернет технологии, социальные сети, кибербезопасность.

The article deals with Internet technologies and social networks as instruments of providing certain foreign-policy tasks. The attention is drawn to the USA's cybersecurity policy in terms of developing their foreign-policy course. The article presents an attempt to research social networks influence on the recent political developments in North Africa states in the light of changing political elites.

Keywords: Internet technologies, social networks, cybersecurity.

Актуальність дослідження обумовлена сучасними глобальними тенденціями, де феномен соціальних мереж набуває швидких обертів, перемістившись від суто розважальної сфери до сфери політичної. До лексики політтехнологів додається термін «віртуальні» або «цифрові» політтехнології, і вже в самих цих термінах розкривається їх сутність: сьогодні соціальні мережі слугують важливим чи подекуди вирішальним засобом проведення певних політичних акцій. Президентські вибори в США 2008 року, в результаті яких перемогу здобув Барак Обама, стали першим прикладом в історії політики, коли Facebook і Twitter стали інструментом забезпечення підтримки кандидатури нового президента. Два роки потому ті ж соціальні мережі використовуються як засіб

* доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** студентка 4 курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

зміни політичних еліт в ряді держав. Оскільки на внутрішні події однієї держави миттєво реагує населення держав із аналогічним режимом та подібною соціально-економічною ситуацією, то є сенс говорити про екстериторіальний характер таких механізмів.

Об'єктом дослідження є Інтернет технології та соціальні мережі в політиці. Предмет дослідження – використання Інтернет технологій (соціальних мереж, блогів, сайтів) як методів зміни політичних режимів. Метою роботи є дослідження впливу таких технологій на події початку 2011 року у Північній Африці. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання: дослідити використання урядом США кіберсередовища як нового інструменту реалізації зовнішньополітичного курсу, довести ефективне застосування Інтернет технологій під час подій початку 2011 року в Тунісі та Єгипті.

Науковою розробкою цієї проблематики займалися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них можна відзначити роботи І. Бикова, Є. Морозова, Є. Каца, Г. Почепцова, А. Юнгера, Г. Фаррела, Д. Дрезнера, К. Шеркі.

Останнім часом віртуальне середовище активно залучається до сфери політики і, як зазначає російський політолог Ілля Биков, кіберполітика загалом привносить у політичний простір нові суперечливі питання:

- в сфері державного управління – електронний уряд;
- у міжнародних відносинах – кіберконфлікти і управління Інтернетом;
- у сфері внутрішньої безпеки – стеження за громадянами;
- в сфері залучення до політичних процесів – електронне голосування та мережеві форми самоорганізації (наприклад, за допомогою соціальних мереж);
- поточний політичний процес – математично точний розрахунок стримувань і противаг;
- політична комунікація – управління інформаційною політикою та нові мас медіа [1].

Віртуальне середовище стає активним гравцем на міжнародній політичній арені, про що свідчать постійні кіберзмагання у сфері застосування політичних технологій. На сьогоднішній день єдине, що можуть зробити країни, що розвиваються, або ті, що мають недостатньо потужну інформаційну інфраструктуру, у відповідь на втручання у свій внутрішній інформаційний простір – це запроваджувати цензуру, тобто обмеження на доступ до ряду опозиційних або закордонних Інтернет-ресурсів, які коментують дії влади країни у небажаному для неї світлі. Такі кампанії, зокрема, проводилися в ряді країн СНД (Туркменістан, Узбекистан, Киргизія, Білорусь, Російська Федерація, Вірменія, Азербайджан), Китаї, Ірані, країнах Магрибу та Близького Сходу.

У Китаї влада ефективно пригнічує опозиційні настрої, що виникають у мережах. В Ірані, наприклад, на початку заворушень в червні 2009 року Twitter користувалася лише опозиція, проте вже через кілька днів активність провладних блогерів зросла в декілька разів. У Судані поліція сама анонсувала протести в соціальних мережах, щоб виявити незадоволених, з метою їх подальшого арешту. Ще одним із засобів контролю над перебігом подій у соціальних мережах є створення локальних мереж (Vkontakte, Odnoklassniki, Livejournal в Російській Федерації, аналогічні мережі існують і в Китаї). На ці сайти легше чинити тиск. Якщо якась група Vkontakte буде закликати до протестів, її згідно із законом можна буде видалити, апелюючи до екстремізму, наприклад. З Facebook це зробити набагато складніше.

На 11-й Герцлійській конференції (Ізраїль, 2011), присвяченій темі «Баланс сил і національна безпека» ізраїльські аналітики наголошували на тому, що у основна маса зітк-

нень відбуватиметься в кіберпросторі, і лінії між кібер-війнами і конвенціональними операціями стають більш розмитими. На їхню думку, витік матеріалів про палестинські переговори з Ізраїлем на сайті Wikileaks, опубліковані каналом «Аль-Джазіра», масова мобілізація населення в Тунісі та Єгипті через Інтернет стали прикладами того, що «всесвітня мережа – грізний інструмент ведення інформаційних війн» [2].

Поки багато країн прикладають зусилля для протидії внутрішнім загрозам, США розробляють концепцію так званої «Дипломатії 2.0», мета якої полягає у просуванні американської ідеї в маси за допомогою новітніх технологій. Місце пропагандистів із «Голосу Америки» і «Радіо Свободи» займають сервіси соціальних мереж Facebook і Twitter. В доповідях американських аналітиків Конгресу США наголошується, що майбутнє за соціальними мережами на зразок Facebook, яка налічує 600 млн. активних користувачів по всьому світу. Уряд США наразі приховано тестує за кордоном систему обходу цензури в мережі Інтернет. Мова йде про розсилку по електронній пошті іноземним громадянам новин чи відеоматеріалів за допомогою технологій, які здатні долати захисні фільтри, які блокують доступ до тих чи інших ресурсів Інтернету. Випробування проходить і система, що дозволяє користувачам за кордоном виходити на заборонені цензурою сайти через треті сервери. Серед країн, проти яких планується використовувати такого роду технології, не тільки Китай і Іран, але і більшість країн СНД.

В 2011 році США планують прийняти нову доктрину кібербезпеки. Про її спрямованість можна судити з опублікованої у вересні 2010 року програмній статті заступника глави Пентагону Вільяма Лінна з символічною назвою «Захищаючи новий простір». Її головна думка полягає в тому, що відтепер США будуть вважати кіберпростір таким же потенційним полем бою, як сушу, море і повітря. Сенат США розглядає можливість ухвалення відповідного закону, на базі якого буде створено інститут національного радника у справах кібербезпеки, котрий буде займатися цими питаннями в рамках Національного Агентства Безпеки (NSA), повітряних силах, у Департаменті Національної Безпеки (DHS), а також в інших державних структурах. Відповідний закон передбачає вельми широкі повноваження для цього радника, у тому числі дає йому право виключати федеральні мережі у випадку «серйозної загрози». Якщо цей закон буде ухвалено, тоді може відбутися своєрідна мілітаризація кіберпростору. Слід також пригадати, що на сьогодні майже всі американські концерни, які продукують зброю (наприклад, Boeing та Lockheed Martin) не тільки мають структурні відділи, які займаються забезпеченням кібербезпеки, але й також отримують фінансову підтримку від уряду на розвиток кібербезпеки. Витрати американського уряду на створення безпечних комп'ютерних мереж мають вирости з 7,4 мільярдів доларів США у 2008 році до 10,7 мільярдів у 2013 році. Як передбачається, більшість країн НАТО діятимуть за прикладом США [3, 4].

15 лютого 2011 держсекретар США Хілларі Клінтон, виступаючи перед студентами Університету Джорджа Вашингтона, зазначила, що «влада США оцінила роль соціальних мереж в організації заворушень у ряді африканських держав, вирішивши взяти цю практику на озброєння». Вона також відкрито анонсувала намір свого відомства заговорити російською, китайською та хінді в Twitter. Раніше аналогічний проект стартував на арабською та фарсі. Головною ідеєю промови була думка про те, що це дасть можливість США «мати двосторонній діалог з народами країн в реальному часі, використовуючи канали зв'язку, які уряди цих країн не блокують». Крім того, в 2011 році влада США має намір виділити на підтримку блогерів та інтернет-активістів в «авторитарних країнах» більше 20 мільйонів доларів, а також субсидіювати розробку програмного забезпечення, що дозволяє «вільно використовувати Інтернет» [5].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що фактично американська сторона була зацікавлена в проведенні такого роду заходів в арабських країнах шляхом використання соціальних мереж. Крім того, не можна ігнорувати можливість застосування з боку Сполучених Штатів таких методів впливу на політичну ситуацію в Російській Федерації, Китаї, Ірані та Індії. Це означає, що відтепер уряди держав мають звертати пильнішу увагу на суспільні настрої в соціальних мережах і додавати до порядку денного питання такого кібервтручання у внутрішні справи, яке по суті є проявом «м'якої сили» в зовнішньополітичній доктрині США.

На сьогоднішній день найактивнішу боротьбу із критикою на адресу діяльності влади в мережі Інтернет веде Китай. Підтвердженням цьому може слугувати скандал грудня 2009 року, пов'язаний з атаками на сервери Google, які були організовані за вказівкою ЦК Політбюро Комуністичної партії Китаю. Головною метою атаки було отримання доступу до аккаунтів Gmail, які належали китайським активістам по боротьбі за громадянські права. Тоді Держдепартамент США однозначно заявив, що особи, які здійснювали ці кібератаки, повинні нести відповідальність. Загальна позиція адміністрації Барака Обами полягає в тому, що Інтернет має бути безцензурним, а кожна людина повинна мати рівний доступ до інформації. І ті країни, які обмежують вільний доступ до інформації або порушують основні права користувачів Інтернет, ризикують відгородитися від решти світу так званою «інформаційним завісою».

У своєму виступі 21 січня 2010 Хіларі Клінтон назвала брандмауери, які запровадили уряди Саудівської Аравії, Єгипту, Тунісу, В'єтнаму та Узбекистану, «новою віртуальною Берлінською стіною», а також додала, що населення цих країн знаходиться за «залізною завісою» [6].

Таким чином уряд США ясно сформулював свою позицію стосовно інформаційної політики цих країн. Через рік після цієї заяви світ став свідком «жасминової революції» в Тунісі. В країні довгий час діяла норма про те, що на сайтах, зареєстрованих в доменній зоні .tn повинні розміщуватися портрети президента Бен Алі. Одночасно в Тунісі монополістом провайдером послуг Інтернет було Tunisian Internet Agency, підконтрольне міністерству зв'язку. Саме його часто звинувачували у фільтрації трафіку і обмеження доступу до таких сайтів, як Flickr, YouTube, Vimeo. І саме через ці мережі було нанесено вирішальний удар по уряду Тунісу та невдовзі по Єгипту.

Мобільні телефони, блоги, YouTube, Facebook і Twitter стали засобом прямого репортажу з місць самих в Тунісі та Єгипті. Громадяни цих країн відразу ж заповнили соціальні мережі, звідки також здобували інформацію про події в Тунісі Al Jazeera, арабська служба BBC, France 24, Al-Niwar й інші канали. Професор Нортхемптонського університету Нуреддін Мілади зазначає, що поява численних соціальних спільнот на Facebook і Twitter до цих пір є найбільш дієвим чинником розвитку недавніх подій, оскільки до цих спільнот приєднувалися десятки тисяч людей, де мали змогу дізнатися про останні новини і готувати подальші акції [7].

Причини успіху полягають у самій технології: завдяки соціальним мережам повстанці можуть оперативнo координувати свої дії, спілкування в Twitter або Facebook створює у людей почуття причетності, а викладання фотографій або відеороликів забезпечує ефект присутності. Завдяки цьому про події миттєво дізнаються мільйони людей за кордоном, які можуть включитися в боротьбу, зажадавши від своїх урядів підтримку повсталих (особливо це стосується великих діаспор, які мають в країнах перебування вагомий вплив). Дешеві і глобальні Інтернет-сервіси дозволяють революційним настроям швидко перекидатися з країни в країну. «Революції будуть передаватися в світі по Twitter», – резюмує американський блогер Ендрю Салліван в журналі Atlantic [8].

Термін «Twitter–революція», придуманий вченим Стенфордського університету Євгеном Морозовим після молдавських подій квітня 2009 року, знову зазвучав у вустах політиків та експертів саме після подій початку 2011 року в Північній Африці. Професор Нью–Йоркського університету Клей Шеркі в журналі *Foreign Affairs* опублікував статтю «Технології, публічна сфера і політичні зміни», в якій стверджує, що розвиток соціальних медіа підсилює громадянське суспільство в авторитарних державах і в перспективі веде до політичних змін [9].

Не останню роль у заворушеннях північноафриканських країн зіграв скандально відомий сайт WikiLeaks. Зокрема, депеша, у якій повідомлялося про те, що американські дипломати рапортували до Вашингтона про корупцію, до якої вдавався президент Тунісу Бен–Алі і його дружина Лейла Трабласі, була опублікована в кінці 2010 року. Згідно з текстом депеші, «широкі сімейні кола Бен–Алі – перехрестя туніської корупції. Вони іменуються «Родиною», і під цим у країні розуміють свого роду мафію».

Проте, погляди на роль соціальних медіа як рушійної сили заворушень не зовсім однозначні. Як відзначає фахівець в сфері нових ЗМІ, професор Колумбійського університету Енн Нельсон, «з 80 млн. єгиптян «твіттили» менше 15 тис., причому багато хто з–за кордону». Подібну статистику користувачів мереж можна було спостерігати протягом молдавських подій весни 2009 року і «зеленої революції» в Ірані в червні того ж року. Як підрахував Етан Цукерман з центру з вивчення інтернету і суспільства при Гарвардському університеті, в квітні 2009 року про події в Молдові в Twitter писали 700 чоловік, причому в самій країні знаходилися лише 200 осіб. За даними Al Jazeera, під час «зеленої революції» в Тегерані в Twitter писали лише 60 осіб, а більша частина активістів працювала за межами ісламської республіки. І переписувалися вони в основному не з іранцями, а один з одним [10].

Критики теорії «Twitter–революцій» сходяться в тому, що події на Близькому Сході були можливі і без участі соціальних медіа. «Головною причиною повалення Бен Алі і Мубарака стало широке невдоволення їх режимами, а зовсім не наявність соціальних мереж. Ці мережі стали лише засобом передачі інформації всередині спільноти революціонерів, а також одним з каналів мобілізації протестуючих. Вони відігравали важливу роль, але не більшу, ніж книгодрукування в європейських революціях XVIII–XIX століть або копіювальні апарати, що використовувалися самвидавом у «оксамитових революцій» в колишньому Варшавському блоці», – зазначає Євген Морозов [11].

«Не думаю, що мережі самі по собі можуть сприяти поширенню опозиційних настроїв або провокувати революції, – заявив экс–голова загальної служби безпеки Ізраїлю Шабак Яків Пері. – Так, вони активно використовувалися в організації протестів і в антиурядовій пропаганді на Близькому Сході, але це лише інструмент. Куди важливіше, хто ним орудує. А цього ніхто не знає» [12].

Методи підготовки революціонерів зараз мало чим відрізняються від тих, що використовувалися в усіх останніх революціях. Так, Євген Морозов відзначає, що в травні 2009 року він особисто спостерігав два заходи в Каїрі, на яких блогери та інтернет–активісти з Єгипту і Тунісу обговорювали способи обходу цензури в мережі. Один з цих семінарів спонсорував уряд США, другий – Фонд Сороса. А у вересні минулого року схожий захід проходив у Будапешті – вже за рахунок компанії Google. При цьому підготовка Інтернет–революціонерів йшла паралельно з навчанням активістів більш традиційних способів боротьби з авторитарними режимами. Наприклад, влітку 2009 року в Белграді проходив семінар для 20 єгипетських активістів, організований групою Срджі Поповича, одного з лідерів молодіжної організації Отрог, що брала участь у поваленні режима Сло-

бодана Мілошевича та підготовці кадрів для «кольорових революцій» на пострадянському просторі [11].

Зараз ця хвиля розповсюдилась на Ємен, Лівію, Йорданію, Сирію, Іран, Ірак, Турцію, Судан, Джибуті, Кувейт, Бенін, Бахрейн, Алжир, Марокко, Китай. Це говорить про значущі зміни в сучасному геополітичному середовищі, про трансформаційний період в системі глобальної безпеки та світоустрою.

З вищенаведеного випливає, що в цьому світлі традиційні ЗМІ втрачають свої позиції, а з ними їх втрачають і політичні сили, які їх контролюють. В розвинених західних державах за допомогою Google, показників на Twitter та Facebook визначають рейтинги впливових журналістів, громадських і політичних діячів. Таким чином соціальні мережі дають необмежені можливості участі політично активної громадськості в поточних процесах розвитку певної держави. Діапазон ситуацій, на які можна вплинути, вельми широкий – від локальних питань всередині країни (реагування на порушення прав громадян, мобілізація людей на громадські «офлайнові» ініціативи, протидія фальсифікаціям, комунікація з журналістами) до впливу на події регіонального характеру на кшталт подій у Північній Африці. Отже питання не в тому, чи використовувати нові медіа чи ні, а яким чином їх використовувати.

Проаналізувавши останні події в країнах Північної Африки і Близького Сходу, можна дійти до висновку, що наразі владним елітам буде все важче контролювати інформаційний простір, оскільки феномен соціальних мереж, зокрема, полягає в тому, що ядро генерування громадської думки в політичному середовищі повільно переходить від традиційних ЗМІ (преса, телебачення, радіо) до нового віртуального середовища (блоги, чати, форуми, соціальні мережі), і головним виробником цієї думки стає саме суспільство, яке активно користується мережею Інтернет. В цьому світлі варто ще звернути увагу на те, що основна маса користувачів соціальних медіа – це активні, освічені люди, яким все складніше нав'язувати лояльну до влади думку, якщо реальна соціально-економічна ситуація з нею не співпадає. Беручи до уваги те, що Інтернет не обмежується ніякими суверенними кордонами, можна прогнозувати, що ті ж освічені люди-громадяни певної країни, які проживають на її території або поза її межами впливатимуть на процеси не лише своєї країни, а й інших держав в рамках свого мовного середовища або навіть інших мовних середовищ за умови володіння іноземними мовами. Тому політичним елітам держав треба миттєво реагувати на такого роду зміни в глобальній інформаційній «кон'юнктурі», оскільки із появою новітніх Інтернет технологій якісно змінюється механізм взаємодії «влада-суспільство» і до списку загроз національній безпеці додається пункт про кіберзагрози.

Література

1. Быков И. А. Киберполитика или новые контуры политики в XXI веке. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cyberpolitics.ru/content/view/395/34/>
2. Офіційний сайт щорічної Герцлійської конференції / [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://www.herzliyaconference.org/Eng>
3. Cronk T.M. Space Requires New Thinking, Practices, Lynn Says./ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=61544>
4. Мережко О. Проблеми кібервійни та кібербезпеки в міжнародному праві./ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233>

5. Secretary of State Hillary Clinton's Speech on Internet Freedom February 15,2011 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://secretaryclinton.wordpress.com/2011/02/15/secretary-of-state-hillary-clintons-speech-on-internet-freedom/>
6. Hillary Rodham Clinton Remarks on Internet Freedom/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/135878.pdf>
7. Нуреддин Милади Тунис: социальные СМИ – движущая сила революции? / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://islam.com.ua/articles/actuality/analytic/640/>
8. Sullivan Andrew The Revolution Will Be Twittered / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://andrewsullivan.theatlantic.com/the_daily_dish/2009/06/the-revolution-will-be-twittered-1.html
9. Shirky Clay Technology, the Public Sphere, and Political Change <http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media>
10. Anne Nelson Arab Media: The 2.0 Revolution http://columbia.academia.edu/ANelson/Papers/398746/Arab_Media_The_2.0_Revolution
11. Черненко Е., Габуев А. Возможны ли сегодня революции без Twitter и Facebook / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/Doc/1590820?is-Search=True>
12. Черненко Е., Габуев А. Оружие к сбою! //От чьих хакеров исходит угроза миру/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1585823&NodesID=5>
13. Корягина О. Соцсети как орудие революционной борьбы/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mignews.com.ua/ru/articles/64185.html>
14. Раскевич Ю. Социальные сети против диктаторов: Тунис сверг правительство «Цифровой революцией» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/world/article/socialnye-seti-protiv-diktatorov-tunis-sverg-pravitelstvo-cifrovoj-revolyucej.html>